

Jaarverslag 2019

Commissie van Toezicht
op de Inlichtingen- en
Veiligheidsdiensten

Jaarverslag

2019

Commissie van Toezicht
op de Inlichtingen- en
Veiligheidsdiensten

Voorwoord

Op weg naar 2020

In meerdere opzichten is 2019 een voortzetting van het voorgaande jaar en een opmaat naar 2020, wanneer een evaluatiecommissie versneld de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2017 (Wiv 2017) onder de loep zal nemen.

De CTIVD is vanaf mei 2018 gestart met onderzoek naar de implementatie van de Wiv 2017, hetgeen resulteerde in een tweede en derde voortgangsrapportage in 2019. Dit traject wordt in 2020 afgerond met een finale vierde rapportage. Uitkomsten van de rapportages hebben reeds hun weerslag gehad en bijgedragen aan veranderingen binnen de AIVD en de MIVD. Daarmee stopt het niet. De CTIVD zal blijven volgen of deze veranderingen voldoende zijn en daadwerkelijk de beoogde resultaten opleveren, in het bijzonder waar het betreft de uitvoering van de wettelijke zorgplicht van de diensten voor de rechtmatigheid en kwaliteit van hun gegevensverwerking.

De wetsevaluatie zal niet alleen de gelegenheid bieden om voortschrijdende inzichten en ervaringen opgedaan met de nieuwe wet aan de orde te stellen, maar ook om de bredere context hernieuwd te bezien. Ik benoem kort vier belangrijke ontwikkelingen.

In eerdere rechtseenheidsbrieven van de CTIVD en de Toetsingscommissie Inzet Bevoegdheden (TIB) is aandacht gevraagd voor de impact van nieuwe jurisprudentie. Nieuwe uitspraken vanuit Straatsburg en Luxemburg, die in 2020 worden verwacht, kunnen verdere verduidelijking geven over belangrijke vragen ten aanzien van de bescherming van de rechtsstaat. Als zodanig vormen zij naast de wet een onderdeel van het normatieve toetsingskader en aldus een maatstaf voor de werkzaamheden en beoordelingen van de CTIVD.

Een van de uitgangspunten van de Wiv 2017 was het realiseren van een technologie neutrale regulering. In het maatschappelijk debat ging veel aandacht uit naar de toevoeging van de mogelijkheid om ook via de kabel onderzoeksopdrachtgerichte (OOG) interceptie mogelijk te maken. Daarop is een stelsel van voorafgaand, actueel en achteraf toezicht ('ex ante, ex nunc en ex post') van toepassing. In 2019 is in vier rapporten bij OOG-gerelateerde onderwerpen stil gestaan: "De toepassing van filters bij OOG-interceptie door de AIVD en de MIVD" (rapport nr. 63), "De inzet van de bijzondere bevoegdheid tot selectie door de AIVD en de MIVD" (rapport nr. 64), "Voortgangsrapportage II" (rapport nr. 62) en "Voortgangsrapportage III" (rapport nr. 66).

Bulkdatasets zijn gesignaleerd als een belangrijk aandachtspunt, onder meer in de context van OOG-interceptie. Onder bulkdatasets worden gegevensverzamelingen begrepen waarvan het merendeel van de gegevens niet te relateren is aan targets van de diensten. Dergelijke bulkdatasets kunnen binnen de Wiv 2017 op vele manieren worden verkregen, zowel via de inzet van algemene als bijzondere bevoegdheden (naast OOG-interceptie, gaat het dan onder meer om middelen als informanten, agenten, openbare bronnen, hacken en uitwisseling met buitenlandse diensten). Bulkdatasets roepen eigen vragen op ten aanzien van de verwerking, vernietiging en bewaartermijnen, waarvoor de Wiv 2017, buiten OOG-interceptie, niet in specifieke

waarborgen voorziet. Dit brengt reeds nu nieuwe uitdagingen voor het wettelijk kader en voor het toezicht met zich mee.

Een andere ontwikkeling die niet onbenoemd kan blijven is de voortschrijdende internationalisering. Deze is zichtbaar in vele activiteiten van de AIVD en de MIVD, in het bijzonder waar het gaat om de uitwisseling van gegevens met buitenlandse diensten. Het daarbij verstrekken van ongeëvalueerde gegevens was het onderwerp van rapport nr. 65. In de wetsevaluatie zal voor de internationale aspecten voldoende aandacht moeten zijn: zowel voor de uitwisseling zelf als het toezicht daarop. Tijdens de door de CTIVD in december 2019 georganiseerde conferentie van Europese toezichthouders op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten is nader gereflecteerd op de noodzaak tot versterking van de internationale samenwerking tussen Europese toezichthouders.

De omvang van data en daarbij behorende geautomatiseerde verwerkingsprocessen wordt binnen de CTIVD vertaald in een versterkte focus op systeemtoezicht en compliance. CTIVD-onderzoekers, in het bijzonder de ICT-unit, hebben hier in 2019 al veel tijd aan besteed – onder meer in de vorm van nulmetingen op het gebied van (data reductie systemen) DRS en geautomatiseerde data analyse (GDA) – en dat zal in 2020 niet anders zijn. De inzet is om in samenspraak met betrokken stakeholders te komen tot waarborgen die recht doen aan de met het toezicht gediende belangen van rechtsbescherming en nationale veiligheid.

Met het vertrek van Harm Brouwer en Aad Meijboom als respectievelijk voorzitter en commissielid, komt er geen einde aan een ‘tijdperk’. Integendeel, beiden hebben, ondersteund door ervaren collega’s en hoog gemotiveerde medewerkers, een koers uitgezet die het blijven volgen meer dan waard is. We zijn hen veel dank verschuldigd.

Nico van Eijk

Voorzitter CTIVD

Inhoud

1	Inleiding	7
2	Activiteiten afdeling toezicht	9
2.1	Toezicht op de uitvoering van de Wiv 2017	9
2.2	Afgeronde onderzoeken in 2019	12
2.3	Lopende onderzoeken in 2019 en planning voor 2020	17
2.4	Waarborgen kwaliteit en effectiviteit van het toezicht	19
3	Activiteiten afdeling klachtbehandeling	23
3.1	Behandeling van klachten en meldingen van misstanden	23
3.2	Klachten en meldingen van misstanden in 2019	23
4	Bewaken rechtseenheid	29
5	Internationale samenwerking	31
6	Organisatorische ontwikkeling	34

1

Inleiding

De Commissie van Toezicht op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (CTIVD) houdt toezicht op de rechtmatigheid van het handelen van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) en de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (MIVD). Zij beschikt daarvoor over verregaande bevoegdheden die haar in staat stellen over de volle breedte van de taakuitvoering van de beide diensten diepgaand **onderzoek** te doen naar de rechtmatigheid van hun handelen. Zij ziet het als haar taak door middel van onafhankelijk onderzoek inzicht te geven in de juiste balans tussen de belangen van de nationale veiligheid en de rechtsbescherming van de burger.

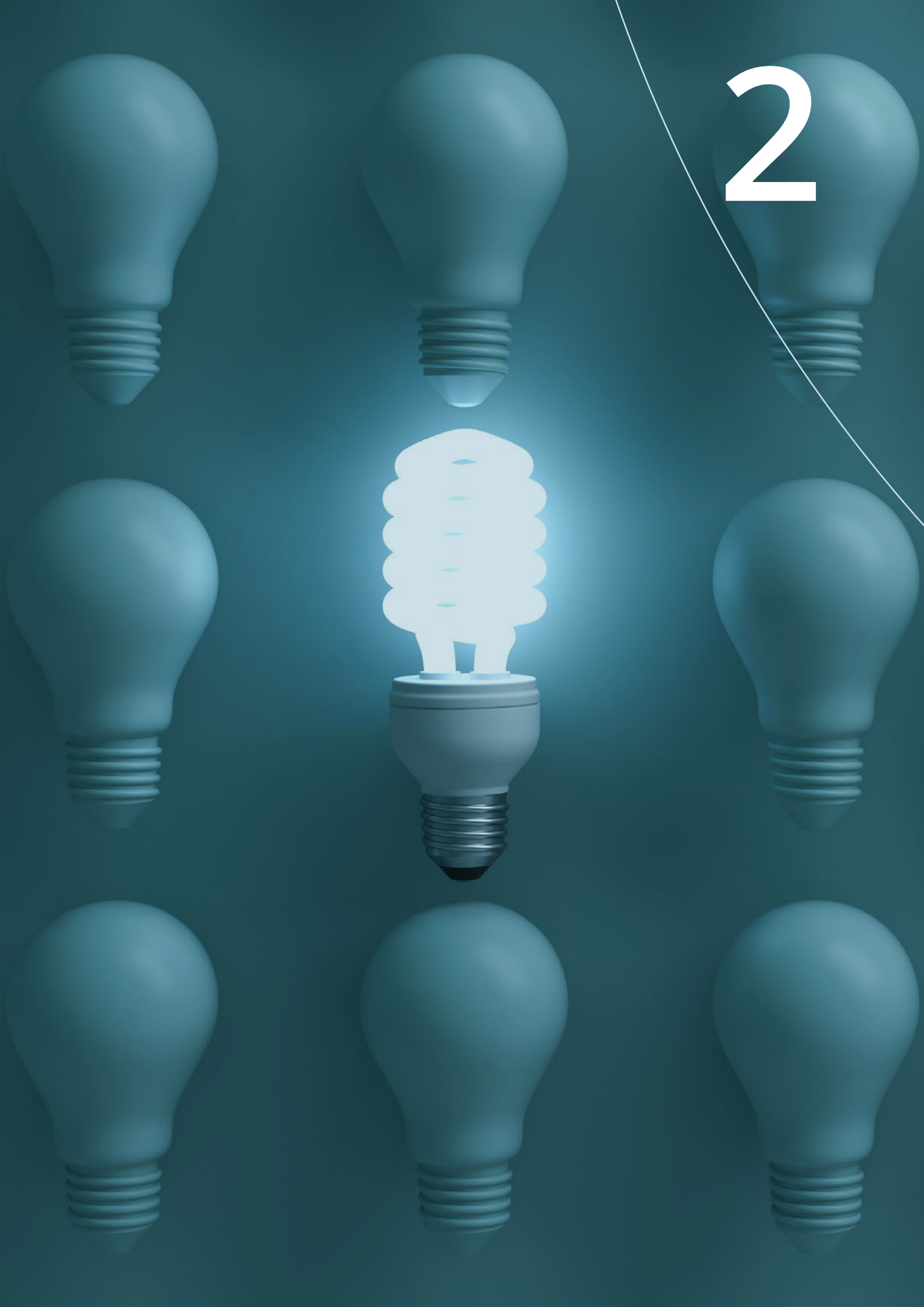
De CTIVD behandelt daarnaast **klachten en meldingen van misstanden** over de AIVD en de MIVD. Klachten kunnen worden ingediend door individuele burgers en namens hen door belangenorganisaties. De CTIVD geeft bindende oordelen op klachten. Dit betekent dat de betrokken minister is gehouden uitvoering te geven aan de beslissingen op klachten.

Ieder jaar publiceert de CTIVD voor 1 mei haar jaarverslag, dat zij aanbiedt aan het parlement en de betrokken ministers van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en van Defensie. Het jaarverslag vormt een verantwoording en overzicht van de werkzaamheden en publicaties van de CTIVD in het verslagjaar. Alle informatie is reeds gepubliceerd op de website van de CTIVD. Het jaarverslag is volledig openbaar, wordt vertaald in het Engels en wordt beschikbaar gesteld op de **website van de CTIVD**. Voor u ligt het jaarverslag 2019.

Leeswijzer

Dit jaarverslag gaat achtereenvolgens in op de volgende onderwerpen. In de hoofdstukken 2 en 3 leest u welke activiteiten de afdelingen toezicht en klachtbehandeling van de CTIVD hebben verricht in 2019 en wat er voor 2020 op de planning staat. Hoofdstuk 4 gaat in op het rechtseenheid overleg met de Toetsingscommissie Inzet Bevoegdheden (TIB). Hoofdstuk 5 geeft inzicht in de samenwerking van de CTIVD met toezichthouders op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten in het buitenland. Tot slot beschrijft hoofdstuk 6 hoe de organisatie van de CTIVD zich heeft ontwikkeld in 2019.

2

Activiteiten afdeling toezicht

2.1 Toezicht op de uitvoering van de Wiv 2017

Voortgangsrapportages

De afdeling toezicht van de CTIVD heeft vanaf de inwerkingtreding van de Wiv 2017 op 1 mei 2018 haar toezichtsactiviteiten gericht op de implementatie en werking van de nieuwe wet, in het bijzonder op die thema's die in het politiek en maatschappelijk debat veel aandacht hebben gekregen. Bij de behandeling van het wetsvoorstel hebben zowel de Tweede als de Eerste Kamer in dit verband verzoeken tot versneld of verscherpt toezicht gedaan aan de CTIVD. Ook het kabinet heeft de CTIVD gevraagd strikt toe te zien op de naleving van de nieuwe wet in de praktijk. Deze verzoeken corresponderen in belangrijke mate met de aandachtspunten die de CTIVD zelf naar voren heeft gebracht tijdens en na de parlementaire behandeling van de wet in 2017 en het referendum op 21 maart 2018.

De CTIVD heeft hier dan ook gehoor aan gegeven en in december 2018 is de [eerste \(kritische\) voortgangsrapportage](#) uitgebracht over de werking van de Wiv 2017. Dit is opgenomen in het [jaarverslag van de CTIVD over 2018](#).

In 2019 heeft de afdeling toezicht dit traject voortgezet en twee voortgangsrapportages uitgebracht om het parlement en de samenleving zicht te geven op de wijze waarop de AIVD en de MIVD de wet in de praktijk toepassen. De resultaten uit de voortgangsrapportages kunnen daarnaast een bijdrage leveren aan de door het kabinet toegezegde onafhankelijke wetsevaluatie die vóór 1 mei 2020 moet zijn gestart. Medio 2020 stelt de CTIVD de vierde en laatste voortgangsrapportage vast. Hieronder volgt een overzicht van de belangrijkste conclusies uit voortgangsrapportages II en III. Een uitgebreide beschrijving is te vinden op de [CTIVD website](#).

Nr. 62 | Voortgangsrapportage II over de invoering van de Wiv 2017

Vastgesteld op 14 mei 2019, gepubliceerd op 11 juni 2019

De tweede voortgangsrapportage behandelt de voortgang die de diensten hebben bereikt in het implementeren van wettelijke waarborgen. Het gaat hier om de zorgplicht van de diensten voor een rechtmatige gegevensverwerking, de doorlopende verplichting van datareductie, waarborgen voor onderzoeksoopdrachtgerichte interceptie en voor internationale samenwerking. De kern van de tweede voortgangsrapportage is dat de achterstand bij de invoering van wettelijke en toegezegde waarborgen die de burger beogen te beschermen voor een deel is

ingelopen. Het gaat onder meer om de verplichtingen gegevens 'zo gericht mogelijk' te verzamelen en verwerken, en de verzamelde gegevens te reduceren tot uitsluitend die gegevens die relevant zijn voor de taakuitvoering van de beide diensten. Niet relevante

gegevens moeten zo snel mogelijk vernietigd worden. Dit om te waarborgen dat zo min mogelijk inbreuken plaatsvinden op de persoonlijke levenssfeer van burgers op wie de inzet van de bevoegdheid niet is gericht, maar van wie de gegevens wel zijn opgeslagen.

Het vereiste dat gegevens 'zo gericht mogelijk' worden verzameld en verwerkt, is door de beide diensten uitgewerkt in beleid en werkinstructies. Op enkele onderdelen moet dit echter nog aangevuld worden. De AIVD heeft de permanente verplichting de verzamelde gegevens op relevantie te beoordelen en niet-relevante gegevens te vernietigen grotendeels ingevoerd. Voor de MIVD geldt dat er hier nog achterstanden zijn. De MIVD heeft ook een minder goed ontwikkelde ICT-infrastructuur.

De AIVD en de MIVD zijn inmiddels doordrongen van de noodzaak van interne controle op de rechtmatigheid en kwaliteit van de gegevensverwerking (wettelijke zorgplicht). Een doorlopende interne controle is noodzakelijk zodat de diensten zelf zicht hebben op de naleving van de wet. Het draagt bovendien bij aan effectief extern toezicht door de CTIVD. Zij hebben beiden beleid vastgesteld en instrumenten voor interne controle ingesteld, waaronder risicoanalyses en audits. De AIVD heeft deze instrumenten ook in de praktijk gebracht. De AIVD heeft daarmee in korte tijd aanzienlijke voortgang geboekt met de invoering van deze wettelijke plicht. Bij de MIVD zijn de genoemde instrumenten nog niet in de praktijk toegepast. Voor de beide diensten geldt dat interne controlemechanismen nog op tal van onderwerpen ontwikkeld moeten worden.

De CTIVD constateert hoge risico's op onrechtmatig handelen bij de toepassing van geautomatiseerde data-analyse door de AIVD en de MIVD. Dit is een wettelijke algemene bevoegdheid van de diensten waarvoor geen toestemming van de minister of toetsing door de TIB is vereist. Geautomatiseerde data-analyse is aan wettelijke voorschriften gebonden. Het is noodzakelijk dat de AIVD en de MIVD nadere interne regels stellen voor het gebruik hiervan in het inlichtingenproces en dat zij de werking van technieken die daarbij worden toegepast controleren.

[Volledig rapport nr. 62 met bijlagen en reactie van de minister\(s\)](#)

Nr. 66 | Voortgangsrapportage III over de invoering van de Wiv 2017

Vastgesteld op 6 november 2019, gepubliceerd op 3 december 2019

In de derde voortgangsrapportage stelt de CTIVD onder meer vast dat de belangrijkste stappen die door de AIVD en de MIVD (voort)gezet moeten worden, bestaan uit het omzetten van wetgeving en beleid in interne processen, concrete instructies voor medewerkers, technische systemen en adequate interne controlemechanismen. Zodat het in de praktijk werkt zoals het hoort te werken en intern en extern controleerbaar is. De techniekonafhankelijke formulering van de wet maakt dat de AIVD en de

MIVD het nodige moeten doen om de wettelijke waarborgen voor de bescherming van de burger in de praktijk tot uitvoering te brengen.

Om invulling te geven aan deze wettelijke waarborgen, is het noodzakelijk dat de diensten hun werkwijze en technische werkomgeving aanpassen. Dit is niet eenvoudig of snel te realiseren. De diensten lopen in de praktijk steeds vaker aan tegen de situatie dat de huidige inrichting van werkprocessen en systemen onvoldoende is toegesneden op de vereisten die de wet stelt. Het aanpassen hiervan is veelomvattend en vraagt ook om een cultuurverandering. De diensten hebben in de afgelopen periode de voortgang dan ook niet met een zelfde stijgende lijn kunnen voortzetten. De risico's die zijn benoemd in de tweede voortgangsrapportage zijn in deze derde voortgangsrapportage ongewijzigd gebleven.

Op één onderdeel constateert de CTIVD dat geen sprake is van een risico, maar van een onrechtmatigheid. Het betreft het in hun geheel relevant beoordelen van een aantal bulkdatasets. De Wiv 2017 biedt hier geen ruimte voor. De CTIVD onderschrijft de operationele belangen om de bulkdatasets te bewaren, met name voor het onderkennen van de ongekende dreiging. Inherent aan deze bulkdatasets is echter dat zij gegevens bevatten waarvan het overgrote deel betrekking heeft op organisaties en/of personen die geen onderwerp van onderzoek van de diensten zijn en dat ook nooit zullen worden.

De ICT-unit van de CTIVD heeft twee steekproeven verricht, naar de toepassing van datareductie en van geautomatiseerde analyse van communicatie-metadata (een bijzondere bevoegdheid) in de praktijk. De steekproeven laten zien dat adequate interne controle op de rechtmatigheid en kwaliteit van de gegevensverwerking (wettelijke zorgplicht) nog onvoldoende is.

Volledig rapport nr. 66 met bijlagen en reactie van de minister(s)

Ontwikkeling van toezichtmethoden

De nieuwe wet heeft ook met zich meegebracht dat de afdeling toezicht van de CTIVD haar toezichtmethoden heeft uitgebreid. In 2019 is deze ontwikkeling voortgezet. De ontwikkeling van toezichtmethoden is nadrukkelijk ook een gespreksonderwerp in de samenwerking van de CTIVD met toezichthouders in het buitenland.

De CTIVD is na de inwerkingtreding van de Wiv 2017 ten behoeve van de voortgangsrapportages gaan werken met nulmetingen. Een nulmeting geeft de afdeling toezicht een beeld van de mate waarin de AIVD en/of de MIVD op dat moment invulling geeft aan het toepasselijk wettelijk kader in beleid, werkinstructies, processen en systemen. Een nulmeting is te vergelijken met een risicoanalyse en wordt door de CTIVD gehanteerd bijvoorbeeld wanneer sprake is van de toepassing van een nieuwe bevoegdheid of een nieuwe (verwerkings)techniek. Op basis van de uitkomsten van een nulmeting, bepaalt de afdeling toezicht de nadere prioritering en inrichting van haar toezichtsactiviteiten. In 2019 is een nulmeting verricht naar de algemene bevoegdheid van de AIVD en de MIVD geautomatiseerde data-analyse toe te passen. De uitkomsten hiervan zijn opgenomen in de tweede voortgangsrapportage over de invoering van de Wiv 2017 (zie hierboven).

Het inrichten van interne controle mechanismen (zoals *assessments en audits*) door de AIVD en de MIVD moet de CTIVD in staat stellen systeemtoezicht uit te oefenen. Dit richt zich op de werking van een systeem (of het geheel van systemen) van gegevensverwerking door de diensten. Een regulier diepteonderzoek van de CTIVD focust zich met name op de resultaten van gegevensverwerking, bijvoorbeeld of

bepaalde gegevens verzameld en geanalyseerd hadden mogen worden en terecht als relevant aangemerkt zijn. Systeemonderzoek richt zich op de vraag hoe de gegevensverwerking, die heeft geleid tot het desbetreffende resultaat, is ingericht. De afdeling toezicht beoordeelt dan de beleidsmatige, personele, organisatorische en technische inrichting van de gegevensverwerking door de AIVD en de MIVD. Daarbij staat de vraag centraal of de interne (controle op de) naleving van wettelijke plichten door de diensten zelf voldoende geborgd is. Dit laat zien hoe groot het risico is dat zich onrechtmatigheden voordoen. Hoe beter dit is geborgd, hoe meer de afdeling toezicht haar toezichtmethoden hierop kan baseren. Door een combinatie van systeemtoezicht (beoordeling van met name het proces) en steekproeven van de praktijk (beoordeling van het resultaat) krijgt de CTIVD op snellere wijze dan in het verleden een completer inzicht in de rechtmatigheid van het handelen van de beide diensten. Het kunnen toepassen van systeemtoezicht is hiermee echter afhankelijk van de ontwikkeling van interne controle mechanismen door de AIVD en de MIVD.

Ook verricht de CTIVD steeds vaker technisch onderzoek, zodat zij de geautomatiseerde gegevensverwerking door de diensten blijvend kan doorgronden. Technisch onderzoek bestaat uit het toetsen van de werking van (onderdelen van) technische systemen van de diensten en kan zich bijvoorbeeld richten op de werking van algoritmen, op logbestanden of de werking van door de diensten gebruikte applicaties in onderlinge samenhang. Technisch onderzoek wordt verricht door de ICT-unit van de CTIVD, die in 2019 is uitgebreid op het terrein van IT architectuur en cyber security. In 2019 zijn technische steekproeven verricht naar de toepassing van de bijzondere bevoegdheid van geautomatiseerde data-analyse door de beide diensten en naar de werking van het datareductie stelsel in de praktijk. De uitkomsten hiervan zijn opgenomen in de derde voortgangsrapportage over de invoering van de Wiv 2017 (zie hierboven).

Verder verkent de CTIVD de toepassing van geautomatiseerde gegevensverwerking in het toezicht zelf. Bijvoorbeeld door het geautomatiseerd onderling vergelijken van gegevens die door de diensten zijn verwerkt. Dit met als doel gegevensverwerking die afwijkt van de norm te kunnen onderkennen. Met andere woorden: de CTIVD kijkt naar data gedreven vormen van toezicht die zij, voorafgaand aan of in aanvulling op haar thematische rechtmatigheidsonderzoeken, kan toepassen. Dit kan haar een breder zicht geven op eventuele risico's voor onrechtmatige gegevensverwerking door de diensten.

2.2 Afgeronde onderzoeken in 2019

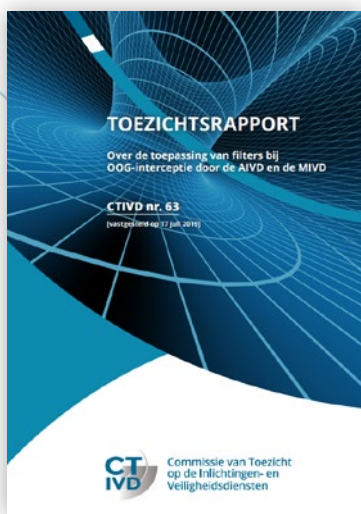
Naast de aandacht die de CTIVD heeft voor de implementatie van de nieuwe wet in de praktijk, verricht zij ook reguliere rechtmatigheidsonderzoeken. De CTIVD bepaalt zelf haar onderzoeksagenda. Zij heeft daarbij nadrukkelijk oog voor de maatschappelijke context van het handelen van de AIVD en de MIVD.

De CTIVD heeft in dit kader al langere tijd aandacht voor de verwerking van grote hoeveelheden gegevens (bulk) door de AIVD en de MIVD en voor de toepassing van nieuwe geautomatiseerde technieken in dat verband. Grote hoeveelheden gegevens kunnen met verschillende bevoegdheden worden verzameld. Zo kunnen grote datasets worden verworven op het internet, via informanten en agenten, met behulp van de hackbevoegdheid en met de (nieuwe) bevoegdheid tot onderzoeksopdrachtgerichte interceptie van de beide diensten. Technologische ontwikkelingen stellen hen in staat steeds grotere hoeveelheden gegevens te verzamelen en deze gegevens op

steeds complexere wijze effectief verder te verwerken, terwijl de wet geen expliciete waarborgen bevat voor de verwerking van bulkdata *an sich*. Het gaat hierbij in belangrijke mate ook om persoonsgegevens van burgers die niet in de aandacht van een van de beide diensten staan. Dit maakt de bulkverwerking door de beide diensten een belangrijk overkoepelend thema in het toezicht door de CTIVD.

De samenwerking met inlichtingen- en veiligheidsdiensten in het buitenland is eveneens een terugkerend onderwerp van onderzoek. Niet alleen dient vooraf sprake te zijn van gedegen afwegingen bij de keuze al dan niet samen te werken met een buitenlandse dienst, ook de samenwerking in de praktijk, zoals het verstrekken van persoonsgegevens, het uitvoeren van gezamenlijke operaties of het verlenen van ondersteuning aan een buitenlandse dienst, dient met voldoende waarborgen te worden omkleed.

In 2019 heeft de afdeling toezicht van de CTIVD vier toezichtsrapporten uitgebracht. Drie van deze toezichtsrapporten (nrs. 63, 64 en 65) maken onderdeel uit van de hierboven genoemde overkoepelende thema's van bulkverwerking en internationale samenwerking. Het vierde rapport (nr. 67) betreft een actueel onderwerp waarover veel politieke en maatschappelijke discussie heeft plaatsgevonden. Hieronder wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste bevindingen. De toezichtsrapporten zijn eveneens te vinden op de [CTIVD website](#).

Nr. 63 | De toepassing van filters bij OOG-interceptie door de AIVD en de MIVD

Vastgesteld op 17 juli 2019, gepubliceerd op 3 september 2019.

Dit diepteonderzoek is uitgevoerd naar aanleiding van de resultaten van de [eerste voortgangsrapportage](#) over de invoering van de Wiv 2017, die de CTIVD in december 2018 heeft gepubliceerd. Daarin concludeerde de CTIVD dat er hoge risico's op onrechtmatig handelen door de AIVD en de MIVD bestaan bij de toepassing van filters bij onderzoeksopdrachtgerichte interceptie (OOG-interceptie). Deze grotendeels nieuwe bevoegdheid stelt de diensten in staat om grote hoeveelheden communicatie in de

ether te onderscheppen en van de kabel af te tappen, en vormde een belangrijk onderwerp tijdens de wetsbehandeling en het daaropvolgende raadgevend referendum over de Wiv 2017.

In dit onderzoek stond de vraag centraal of de AIVD en de MIVD filters toepassen bij de uitoefening van de bevoegdheid tot OOG-interceptie en of deze toepassing voldoet aan de wettelijke eisen. Een van de belangrijkste eisen is dat de diensten bij de inzet van OOG-interceptie 'zo gericht mogelijk' te werk gaan, wat inhoudt dat zij zo weinig mogelijk gegevens verzamelen die niet relevant zijn voor hun onderzoeken.

Ten behoeve van het onderzoek heeft de CTIVD de wijze van filteren bij verschillende vormen van etherinterceptie op rechtmatigheid beoordeeld. De CTIVD komt tot de conclusie dat de diensten weliswaar in de praktijk filteren, maar dat de eis dat zij 'zo gericht mogelijk' te werk gaan onvoldoende uitwerking heeft gekregen. Het filteren

vindt voornamelijk plaats op grond van capacitaire overwegingen en technische beperkingen (kwantitatief) en onvoldoende vanuit het oogpunt van het voorkomen van een onnodige inmenging in de grondrechten van burgers (kwalitatief).

Ook stelt de CTIVD vast dat de diensten in de onderzoeksperiode geen volledig overzicht hadden van de werking van de voor het filteren gebruikte (technische) systemen. In de loop van het onderzoek is inzicht daarin wel toegenomen. Interne controle op de samenstelling, werking en bijstelling van de filters, die voortvloeit uit de wettelijke zorgplicht voor gegevensverwerking, vond niet structureel plaats.

Het toezichtsrapport nr. 63 heeft een geheime bijlage die is aangeboden aan de Commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (CIVD) van de Tweede Kamer.

[Volledig rapport nr. 63 met bijlagen en reactie van de minister\(s\)](#)

Nr. 64 | De inzet van de bijzondere bevoegdheid tot selectie door de AIVD en de MIVD

Vastgesteld op 4 september 2019, gepubliceerd op 15 oktober 2019

Ook dit diepteonderzoek is uitgevoerd naar aanleiding van de resultaten van de [eerste voortgangsrapportage](#) over de invoering van de Wiv 2017, die de CTIVD in december 2018 heeft gepubliceerd. Daarin werd geconstateerd dat er hoge risico's op onrechtmatigheden bestonden in de naleving van het gerichtheidsvereiste en de verplichting tot data-reductie in het stelsel van OOG-interceptie.

Met de bijzondere bevoegdheid van selectie kunnen de AIVD en de MIVD kennis nemen van de inhoud van communicatie die is verworven met OOG-interceptie. De CTIVD stelt vast dat de AIVD en de MIVD sinds 1 mei 2018 de selectiebevoegdheid hebben toegepast ten aanzien van uit de ether geïntercepteerde gegevens. Wegens technische problemen met de interceptie- en selectieketen heeft selectie bij de AIVD gedeeltelijk niet plaatsgevonden in de onderzoeksperiode. In september 2018 heeft zich bij de AIVD een incident voorgedaan waarbij, zonder toestemming daarvoor, kennis is genomen van enkele inhoudelijke gegevens. Dit is onrechtmatig. De AIVD heeft deze problematiek zelf gesignaleerd en gemeld aan de CTIVD en heeft daarvoor passende maatregelen genomen.

Het gerichtheidsvereiste moet bij selectie zijn uitwerking krijgen in een zo specifiek mogelijke omschrijving van personen, organisaties of onderwerpen waar de inzet van de selectiebevoegdheid zich op richt, alsmede de motivering van de daaraan gekoppelde selectiecriteria. In één van de onderzochte onderzoeken heeft de AIVD de selectiebevoegdheid niet 'zo gericht mogelijk' toegepast. De organisatie waarop de selectie was gericht, was onvoldoende omschreven in de aanvraag tot inzet van de bevoegdheid. De motivering voor enkele personen die door de AIVD aan deze organisatie werden gekoppeld schoot eveneens tekort. Desondanks heeft dit niet tot het oordeel onrechtmatig geleid, omdat selectie in dit onderzoek van de AIVD vanwege technische problemen niet heeft plaatsgevonden. In de andere onderzoeken van de

AIVD waarin de selectiebevoegdheid is toegepast, heeft de AIVD wel voldoende oog gehad voor het gerichtheidsvereiste. De MIVD heeft de selectiebevoegdheid in elk van de onderzochte onderzoeken 'zo gericht mogelijk' toegepast.

Datareductie is de verplichting om gegevens die niet-relevant zijn voor de onderzoeken van de diensten te vernietigen (het kaf van het koren scheiden). Hiervoor moeten de verworven gegevens op hun relevantie worden onderzocht. De CTIVD constateert dat de AIVD het datareductie-vereiste heeft nageleefd in de twee onderzochte onderzoeken waarbij gegevens daadwerkelijk zijn geselecteerd. De MIVD heeft een goed werkend technisch systeem voor selectie, waarin een zorgvuldige registratie van de toepassing van selectiecriteria plaatsvindt. De uitvoering van het datareductie-vereiste moet echter worden verbeterd. De MIVD heeft in dit verband in twee onderzoeken niet-relevante gegevens ten onrechte niet vernietigd. Dit is onrechtmatig.

De CTIVD doet in het toezichtsrapport nr. 64 aanbevelingen om verder onrechtmatig handelen te voorkomen. Het toezichtsrapport heeft een geheime bijlage die is aangeboden aan de Commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (CIVD) van de Tweede Kamer.

Volledig rapport nr. 64 met bijlagen en reactie van de minister(s)

Nr. 65 | Het verstrekken van ongeëvalueerde gegevens aan buitenlandse diensten door de AIVD en de MIVD

Vastgesteld op 11 september 2019, gepubliceerd op 15 oktober 2019

Bij het verstrekken van ongeëvalueerde gegevens hebben de diensten beperkte kennis van de feitelijke inhoud en aard van de gegevens. De CTIVD stelt vast dat de AIVD en de MIVD in hun beleid en in de praktijk van het verstrekken van ongeëvalueerde gegevens aan buitenlandse diensten in de onderzoeksperiode (mei 2018 - januari 2019) nog onvoldoende invulling hebben gegeven aan de wettelijke waarborgen die hiervoor gelden.

Het beleid en de werkinstructies van de diensten met betrekking tot de verstrekking van ongeëvalueerde gegevens aan buitenlandse diensten schieten op een aantal punten tekort. Dit ziet onder meer op de definiëring van de begrippen geëvalueerde en ongeëvalueerde gegevens. De CTIVD geeft in het toezichtsrapport nadere kaders aan voor deze begrippen, overeenkomstig de definitie van de wetgever. Ook doet de CTIVD aanbevelingen voor het aanpassen of aanvullen van beleid en werkinstructies waar het gaat om de interne registratie/vastlegging van de verstrekkingen van ongeëvalueerde gegevens en het zo nodig voorafgaand filteren van deze gegevens, bijvoorbeeld op Nederlandse kenmerken en kenmerken van advocaten en journalisten.

De AIVD en de MIVD hebben in de onderzoeksperiode alleen ongeëvalueerde gegevens verstrekt aan buitenlandse diensten waarmee sprake is van een strategische langlopende operationele samenwerking. Bij de AIVD gaat het in dit onderzoek om twaalf en bij de MIVD om tien samenwerkingen, waarbij sprake was van éénmalige

of meerdere verstrekkingen van gelijksoortige aard. In de naleving van de wettelijke verplichtingen zijn beide diensten echter tekortgeschoten. De CTIVD heeft bij zowel de AIVD als de MIVD een aantal procedurele en inhoudelijke onrechtmatigheden vastgesteld. Zo hebben enkele verstrekkingen van ongeëvalueerde gegevens plaatsgevonden zonder toestemming van de betreffende minister en voldoet in enkele gevallen het onderliggende verzoek om toestemming niet aan de wettelijke eisen voor de motivering. Ook is er aanzienlijke verbetering nodig van de wettelijk verplichte registratie/verslaglegging van verstrekkingen van ongeëvalueerde gegevens (protocolplicht). De AIVD heeft bovendien niet in alle gevallen voldaan aan de wettelijke meldplicht aan de CTIVD. Bij de MIVD is in alle gevallen wel voldaan aan deze meldplicht, behalve waar sprake was van 'selectie ten behoeve van een buitenlandse dienst' en de daarbij verstrekte gegevens ten onrechte als geëvalueerd zijn aangemerkt. De CTIVD heeft aanbevelingen gedaan voor verbetering.

Het toezichtsrapport nr. 65 heeft geen geheime bijlage.

[Volledig rapport nr. 65 met bijlagen en reactie van de minister\(s\)](#)

Nr. 67 | De gegevensverstrekking door de AIVD over het Cornelius Haga Lyceum

Vastgesteld op 20 november 2019, gepubliceerd op 6 december 2019

Vanaf december 2018 heeft de AIVD in een kort tijdsbestek vier berichten uitgebracht over de school en daarbij betrokken personen: een staatsgeheime inlichtingenanalyse in december 2018, een ambtsbericht in januari 2019 en gelijktijdig een ambtsbericht en een staatsgeheim inlichtingenbericht met financiële informatie in februari 2019. Deze berichten zijn onder meer verstrekt aan de Inspectie van het Onderwijs, het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), de gemeente

Amsterdam, het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW), de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) en het Openbaar Ministerie (OM).

Naar het oordeel van de CTIVD was het uitbrengen van de inlichtingenanalyse (december 2018) en het ambtsbericht (januari 2019) noodzakelijk en proportioneel vanwege de geconstateerde dreiging dat de leerlingen van de school beïnvloed zouden kunnen worden door het antidemocratische en anti-integratieve gedachtegoed van salafistische voormannen. Het merendeel van de inhoud is onderbouwd door betrouwbare inlichtingen en zorgvuldig verwoord, waaronder de informatie die voor de inschatting van de dreiging essentieel was.

De berichten die de AIVD heeft uitgebracht bevatten echter ook een aantal substantiële gebreken, die op onderdelen tot onrechtmatigheden leiden. Enkele delen van deze berichten zijn niet goed onderbouwd of onzorgvuldig verwoord. Zinnen en zinsdelen over de banden van bij de school betrokken personen met een terroristische groepering en over het salafistische karakter van het beleid en de leer op de school zijn daardoor onrechtmatig verstrekt. Deze elementen van de berichtgeving van de AIVD

hebben invloed gehad op het beeld dat in de buitenwereld is ontstaan van de school en de daarbij betrokken personen. Volgens de CTIVD had de AIVD in zijn berichten en de communicatie daarover met de ontvangers bovendien duidelijker moeten zijn over wat de dienst *niet* wist. Er was tot dan toe in het inlichtingenonderzoek niet vastgesteld dat op de school het salafistische gedachtegoed – en daarmee samenhangend een antidemocratische of anti-integratieve boodschap – werd overgebracht aan de leerlingen. Met helderheid hierover had de mate van urgentie van de berichtgeving door de ontvangende overheidsinstanties beter kunnen worden ingeschat. Dit gebrek aan duidelijkheid door de AIVD was onzorgvuldig.

De CTIVD heeft vastgesteld dat het verstrekken van het ambtsbericht met financiële informatie aan het OM rechtmatig was. Voor het verstrekken van het financiële ambtsbericht aan andere overheidsinstanties en voor het uitbrengen van het inlichtingenbericht met financiële informatie ontbrak een wettelijke basis. Deze gegevensverstrekkingen waren dan ook onrechtmatig.

In zijn mondelinge communicatie met andere overheidsinstanties over de school en daarbij betrokken personen heeft de AIVD strak de hand gehouden aan de wettelijke kaders. Er is geen informatie verstrekt buiten de schriftelijke berichten om en de AIVD heeft zich in het overleg met de ontvangers van de berichten onthouden van deelname aan de besluitvorming over op te leggen maatregelen. Van beïnvloeding of manipulatie door de AIVD is niet gebleken.

Het toezichtsrapport nr. 67 heeft geen geheime bijlage.

[Volledig rapport nr. 67 met bijlagen en reactie van de minister\(s\)](#)

2.3 Lopende onderzoeken in 2019 en planning voor 2020

Voortgangsrapportage IV

Met het oog op de vervroegde evaluatie van de Wiv 2017, waarvan de start voor mei 2020 is beoogd, zal de CTIVD medio 2020 in haar vierde en laatste voortgangsrapportage in concluderende zin rapporteren over de onderwerpen die zijn geduid tijdens de parlementaire behandeling van de wet en aan de CTIVD voor onderzoek zijn voorgelegd. In dat verband vinden ook enkele technische steekproeven plaats, naar de werking van het datareductie systeem en naar de toepassing van de algemene bevoegdheid van geautomatiseerde data-analyse.

Lopend onderzoek verwerving bulkdatasets met de hackbevoegdheid

De inzet van de hackbevoegdheid maakt binnen het bredere thema van bulkverwerking door de AIVD en de MIVD een belangrijk onderdeel uit. In het onderzoek komt dan ook de vraag aan de orde of sprake is van voldoende waarborgen bij de inzet en toepassing van hacks waarmee grote hoeveelheden gegevens (bulk) kunnen worden verworven en verder verwerkt. Onder bulkdatasets worden gegevensverzamelingen begrepen, waarbij het merendeel van de gegevens geen betrekking heeft op targets van de diensten. Het onderzoek is bovendien van belang met het oog op de evaluatie van de Wiv 2017.

Lopend onderzoek naar de verwerking van passagiersgegevens van luchtvaartmaatschappijen

Het gebruik van passagiersgegevens van luchtvaartmaatschappijen door de diensten leidt tot maatschappelijke vragen. Het gaat daarbij om grote hoeveelheden gegevens (bulk). Al eerder deed de CTIVD onderzoek naar de verwerving van aangeboden (bulk)datasets op internet ([rapport nr. 55, 2018](#)). Daaruit volgde het belang verder onderzoek te doen naar de inzet van een algemene bevoegdheid door de AIVD en de MIVD, die doorgaans met minder waarborgen zijn omkleed dan bij de inzet van bijzondere bevoegdheden.

In het diepteonderzoek komt dan ook de vraag aan de orde of sprake is van voldoende waarborgen bij de verwerving en verdere verwerking van een grote hoeveelheid gegevens op basis van een algemene bevoegdheid, zoals de informantenbevoegdheid.

Lopend onderzoek naar de inzet van bijzondere bevoegdheden ter ondersteuning van een goede taakuitvoering

Het onderzoek is gericht op de beoordeling van de rechtmatigheid van de toepassing van artikel 28 lid 2 Wiv 2017, dat de gevallen regelt waarin bijzondere bevoegdheden ter ondersteuning van een goede taakuitvoering kunnen worden ingezet. Bijvoorbeeld om vast te stellen of bijzondere maatregelen nodig zijn om de veiligheid van een agent te garanderen of de betrouwbaarheid van een informant te beoordelen. Deze regeling is nieuw in de Wiv 2017 en wijkt af van het uitgangspunt dat de inzet noodzakelijk moet zijn voor de goede taakuitvoering.

Daarnaast is het gericht op het beantwoorden van de vraag of de diensten in alle gevallen, waarin de wet dit vereist, de CTIVD op de hoogte stellen van de verleende toestemming. Deze meldplicht is in de Wiv 2017 geïntroduceerd.

Lopend onderzoek naar het handelen van de AIVD in het kader van intrekking van het Nederlanderschap

Op 1 maart 2017 is de Rijkswet op het Nederlanderschap (RWN) gewijzigd. Door de toevoeging van artikel 14, vierde lid, aan deze wet, werd een nieuwe bevoegdheid voor de minister van Justitie en Veiligheid gecreëerd. Deze houdt kort gezegd in dat de minister gedurende een periode van vijf jaar na de wetswijziging het Nederlanderschap kan intrekken van uitreizigers die zich vrijwillig hebben aangesloten bij een terroristische organisatie die een bedreiging vormt voor de nationale veiligheid. Aan de toepassing van deze maatregel kan een ambtsbericht van de AIVD (of de MIVD) ten grondslag liggen. Een ambtsbericht kan daarmee een startpunt vormen voor de uiteindelijke uitoefening van de bevoegdheid tot intrekking door de minister van Justitie en Veiligheid.

In het onderzoek ligt de nadruk op de rechtmatigheid van het handelen van de AIVD. In dat kader wordt ook beoordeeld of de diensten op goede gronden zijn overgegaan tot het (al dan niet) uitbrengen van ambtsberichten.

Voorgenomen diepteonderzoek samenwerking buitenlandse diensten in de praktijk

Wegingsnotities zijn in de kern een schriftelijke verantwoording van de beslissing binnen een bepaalde bandbreedte met een buitenlandse dienst samen te werken. De CTIVD start in 2020 een onderzoek naar de werking hiervan in de praktijk.¹ Daarbij staat de vraag centraal of de AIVD en de MIVD binnen de grenzen van de wegingsnotities blijven bij concrete samenwerkingsactiviteiten, zoals de uitwisseling van persoonsgegevens, en of deze samenwerkingsactiviteiten overigens voldoen aan de vereisten van de Wiv 2017.

2.4 Waarborgen kwaliteit en effectiviteit van het toezicht

Deskundigheid

Technologische ontwikkelingen stellen de AIVD en de MIVD in staat steeds grotere hoeveelheden gegevens te verzamelen en deze gegevens op steeds complexere wijze te verwerken. De technische kant van gegevensverwerking is belangrijker geworden. De CTIVD moet met deze ontwikkeling meebewegen om blijvend in staat te zijn effectief toezicht uit te oefenen. In 2019 heeft de CTIVD de technische deskundigheid van haar staf versterkt door het aanstellen van een IT architect en een cyber security specialist binnen haar ICT-unit. Daarnaast heeft zij haar onderzoeksstaf versterkt door het aantrekken van onderzoekers met operationele kennis en ervaring op het terrein van inlichtingen en veiligheid. In hoofdstuk 6 gaat de CTIVD nader in op de ontwikkeling van haar organisatie.

De CTIVD kan ook deskundigheid van buitenaf inzetten, ingevolge artikel 108 van de Wiv 2017. Zo kan de CTIVD een deskundigenbericht laten opstellen; een (theoretische) beschouwing of verdieping van een specifiek vraagstuk. In 2019 heeft de CTIVD van deze mogelijkheid geen gebruik gemaakt.

Interne en externe tegenspraak

De CTIVD hecht grote waarde aan interne en externe tegenspraak in haar onderzoeksproces. Elk onderzoek wordt verricht door een onderzoeksgroep, bestaande uit een Commissielid in de rol van onderzoeksleider en één of meer onderzoekers. Een onderzoek kan worden ondersteund door de ICT-unit. In interne tegenspraak wordt voorzien doordat medewerkers van de staf van de CTIVD die buiten de desbetreffende onderzoeksgroep vallen, kritisch met elke stap in het onderzoek meekijken.

Externe tegenspraak krijgt vorm in de betrokkenheid van de **[Kenniskring van de CTIVD](#)** bij haar onderzoeken. Leden van de Kenniskring reflecteren niet alleen op de planning en keuze van nieuwe onderzoeken van de CTIVD, maar ook op de plannen van aanpak, toetsingskaders, praktijkbevindingen en conceptrapporten die worden opgesteld door de onderzoeksgroepen. Elk van de leden van de Kenniskring heeft een veiligheidsonderzoek op A niveau ondergaan en mag kennis nemen van staatsgeheime informatie. In 2019 is in elk diepteonderzoek gebruik gemaakt van de expertise van leden van de Kenniskring. Op de website van de CTIVD staat vermeld wie momenteel

¹ De datum van aanvang van het onderzoek is op het moment van afronden van het jaarverslag nog niet aangekondigd. Wel al heeft de CTIVD een onderzoek naar dit onderwerp aangekondigd in haar **[brief van 26 april 2018 aan de Tweede Kamer over toezichtsactiviteiten](#)** na inwerking-treding van de Wiv 2017.

deelnemen aan de Kenniskring. De CTIVD beoogt haar kenniskring in 2020 uit te breiden.

Reflectie uit de maatschappij en wetenschap

De CTIVD heeft een breed netwerk aan contacten met belangenorganisaties, toezichtinstanties en wetenschappelijke instellingen in Nederland. Op deze wijze houdt zij voeling met het maatschappelijk en wetenschappelijk debat over de balans tussen de belangen van de nationale veiligheid en de bescherming van de grondrechten van de burger. Zij betreft dit mede in de keuze van haar onderzoeken.

In 2019 is samengewerkt met de Universiteit Utrecht teneinde een bijzondere leerstoel Inlichtingen en Recht te realiseren. Deze leerstoel beoogt wetenschappelijk onderzoek en de overdracht van kennis te bevorderen met betrekking tot juridische vraagstukken op het terrein van inlichtingen en veiligheid. De leerstoel gaat in 2020 van start en wordt mede mogelijk gemaakt door de ministeries van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en van Defensie. Jan-Jaap Oerlemans, onderzoeker bij de CTIVD, is per 1 februari 2020 voor één dag per week benoemd op de leerstoel.

Meldingen aan de CTIVD

De afdeling toezicht krijgt geregeld meldingen vanuit de AIVD en de MIVD. Het gaat hier enerzijds om meldingen die de wet voorschrijft. Zo is er de verplichting voor de diensten melding te maken van een door de minister(s) verleende toestemming voor het verstrekken van ongeëvalueerde gegevens. Ook moet de inzet van een bijzondere bevoegdheid ter ondersteuning van de taakuitvoering, bijvoorbeeld voor het toetsen van de betrouwbaarheid van een bron, worden gemeld aan de CTIVD. Eind 2019 is de CTIVD een onderzoek naar dit onderwerp gestart (zie par. 2.3). Andere meldplichten zien op het niet (kunnen) uitvoeren van de notificatieverplichting door de diensten en het afwijzen van aanvragen tot kennisneming van gegevens die door de diensten zijn verwerkt. De CTIVD bekijkt deze meldingen periodiek en toetst of er aanleiding is nader onderzoek te verrichten. Elk van deze meldplichten is of wordt op enig moment betrokken in een diepteonderzoek van de CTIVD. Zie onder meer [toezichtsrapport nr. 65](#) (ongeëvalueerde gegevens), [toezichtsrapport nr. 58](#) en [toezichtsrapport nr. 54](#) (aanvragen tot kennisneming) en [toezichtsrapport nr. 51](#) (notificatieverplichting).

Anderzijds doen de beide diensten ook meldingen aan de CTIVD die niet expliciet wettelijk vereist zijn, maar wel voortvloeien uit de zorgplichten van de beide diensten op het terrein van geheimhouding, veiligheid en een rechtmatige gegevensverwerking. Het kan hier bijvoorbeeld gaan om meldingen van incidenten die hebben plaatsgevonden of meldingen dat niet conform de wettelijke regeling is gehandeld (non-compliance). De CTIVD laat zich in zulke gevallen goed voorlichten door de diensten en verricht waar nodig zelfstandig (verkennend) onderzoek.

'Landing' van rapporten binnen de beide diensten

Net als in voorgaande jaren heeft de afdeling toezicht in 2019 werkvloergesprekken bij de diensten gevoerd om te bezien hoe de bevindingen en aanbevelingen uit een toezichtsrapport in de organisatie van de diensten 'landen'. In deze gesprekken wordt ook besproken of het desbetreffende toezichtsrapport voor medewerkers van de beide diensten voldoende helder is verwoord en of de aanbevelingen die daarin naar voren komen goed uitvoerbaar zijn. De CTIVD ervaart deze gesprekken als constructief en behulpzaam in het verbeteren van haar toezichtstaak en de wijze waarop zij haar rapporten opstelt. Uit de gesprekken komt naar voren dat de toezichtsrapporten

van de CTIVD leiden tot daadwerkelijke aanpassing van de werkpraktijk van de beide diensten.

Opvolging van aanbevelingen

Enige tijd na de publicatie van een toezichtsrapport verzoekt de afdeling toezicht de betrokken minister(s) aan te geven hoe de overgenomen aanbevelingen zijn opgevolgd. Waar dit tot vragen of onduidelijkheden leidt, gaat de CTIVD nader in gesprek of verricht zij aanvullend onderzoek. Zo nodig stelt zij de minister(s) op de hoogte in welke zin de implementatie van aanbevelingen verbetering behoeft.

In 2019 heeft de CTIVD nadrukkelijk aandacht gehad voor de opvolging van de aanbevelingen van [toezichtsrapport nr. 53](#) over de inzet van de hackbevoegdheid door de AIVD en de MIVD (2017). De CTIVD heeft een positief beeld van de wijze waarop de aanbevelingen zijn doorgevoerd binnen de diensten. Dit geldt in het bijzonder voor de aanbeveling die ziet op het ontwikkelen van beleid en werkwijzen over het melden van onbekende kwetsbaarheden (*zero day's*) in het kader van *responsible disclosure*. In het nu lopende onderzoek naar de verwerving van bulkdatasets met de hackbevoegdheid worden bepaalde aspecten van de praktijk in het licht van de nieuwe wet getoetst.

Ook heeft de CTIVD zich gericht op de implementatie van de aanbevelingen van [toezichtsrapport nr. 56](#) over de multilaterale gegevensuitwisseling door de AIVD over (vermeende) jihadisten (2018). In toezichtsrapport nr. 56 maakte de CTIVD als het ware een 'foto' van de ontwikkeling op dat moment binnen enkele multilaterale samenwerkingsverbanden waaraan de AIVD deelneemt. De aanbevelingen in dat rapport zien grotendeels op het versterken van waarborgen voor de rechtsbescherming van de burger in gemeenschappelijke standaarden en multilaterale afspraken binnen die samenwerkingsverbanden. Dit omvat ook het realiseren van adequaat en effectief toezicht op internationale samenwerking. De afdeling toezicht blijft zich bezig houden met dit onderwerp en zal op enig moment een tweede 'foto' maken. In de tussentijd wordt verkend op welke wijze het toezicht op internationale samenwerking nader vorm kan krijgen (zie ook hoofdstuk 5).

3

Activiteiten afdeling klachtbehandeling

3.1 Behandeling van klachten en meldingen van misstanden

Kort na de inwerkingtreding van de Wiv 2017 in mei 2018 heeft de CTIVD een nulmeting verricht naar de inrichting en de procedures voor de eerstelijns behandeling van klachten en meldingen van misstanden bij de AIVD en de MIVD, zoals deze in beleid en werkprocessen zijn vastgelegd. Voorafgaand daaraan en ook in 2019 vond er regulier overleg plaats tussen de CTIVD, de afdelingen Juridische Zaken van de beide diensten en de departementen over de uitvoering van de klachtregeling in de praktijk. De uitvoering wordt ook, al dan niet ambtshalve, getoetst bij de behandeling van klachten die bij de afdeling klachtbehandeling worden ingediend. Daarnaast is er aandacht voor trends in de aard van ontvangen klachten. De beide diensten leveren periodiek lijsten aan van de door hen al dan niet in behandeling genomen klachten. Op deze wijze volgt de afdeling klachtbehandeling de ontwikkelingen in de eerstelijns klachtbehandeling en meldingsprocedures en de toepassing daarvan bij de beide diensten.

3.2 Klachten en meldingen van misstanden in 2019

Klachten behandeld door de AIVD en de MIVD

Klachten kunnen worden ingediend bij de betrokken minister. Voor de AIVD is dat de minister van BZK en voor de MIVD betreft dit de minister van Defensie. De feitelijke behandeling van klachten ligt bij de AIVD en de MIVD. Als de klager niet tevreden is met de uitkomst van de interne klachtbehandeling, kan hij of zij een klacht indienen bij de afdeling klachtbehandeling van de CTIVD. Het eerst indienen van een klacht bij de betrokken minister is vereist, tenzij dit redelijkerwijs niet van de klager kan worden gevergd.

Hieronder wordt een overzicht gegeven van de aantallen klachten die in 2019 door de beide diensten zijn verwerkt.²

Diensten	AIVD	MIVD
Nog in behandeling op 1 jan 2019	4	1
Ontvangen klachten	30	15
Niet gegrond verklaard	6	1
Deels gegrond verklaard	-	-
Gegrond verklaard	1	1
Informeel afgedaan ³	7	3
Niet in behandeling genomen ⁴	8	4
Ingetrokken	7	5
Doorverwezen ⁵	-	2
Nog in behandeling op 31 december 2019	5	1

Klachten behandeld door (de afdeling klachtbehandeling van) de CTIVD

Hieronder wordt een overzicht gegeven van de aantallen klachten die in 2019 door de CTIVD zijn verwerkt.

CTIVD	Klachten t.a.v. AIVD	Klachten t.a.v. MIVD	Overige klachten ⁶
Nog in behandeling op 1 januari 2019	1	-	-
Ontvangen klachten	38	5	29
Niet gegrond verklaard	4	-	-
Deels gegrond verklaard	1	2	-
Informeel afgedaan ⁷	3	-	-
Niet in behandeling genomen ⁸	22	1	29
Doorgezonden aan minister	6	2	-
Ingetrokken	-	-	-
Nog in behandeling op 31 december 2019	3	-	-

² De cijfers zijn aangeleverd door de AIVD en de MIVD.

³ Informeel afgedaan wil zeggen dat er naar tevredenheid van de klager een oplossing is gevonden, zonder dat daar een formele klachtbehandeling aan te pas is gekomen.

⁴ Deze situatie kan zich bijvoorbeeld voordoen indien de klachtinstantie niet bevoegd is de klacht te behandelen of gelijktijdig een bezwaar- dan wel beroepsprocedure bij de rechter loopt over dezelfde kwestie.

⁵ Bij doorverwezen klachten is sprake van het indienen van een klacht bij de verkeerde instantie. In overleg met de klager wordt de klacht doorgezonden aan de juiste instantie.

⁶ Bij de overige klachten was het onduidelijk of de klacht betrekking had op de AIVD en/of de MIVD en is door klager geen duidelijkheid (meer) geboden.

⁷ Wanneer een klacht informeel is afgehandeld, betekent dit dat een klacht al naar tevredenheid kon worden afgedaan zonder dat daarvoor een formeel onderzoek naar de klacht heeft hoeven plaatsvinden. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan een interventie waarbij de dienst wordt verzocht te reageren op een bericht van de klager of een passende oplossing te bieden.

⁸ Voor het niet in behandeling nemen zijn diverse redenen, bijvoorbeeld: de klacht betrof een herhaalde klacht, de klacht was nog niet in de eerste lijn door de betrokken minister behandeld of klager liet niets meer van zich horen nadat door de CTIVD om aanvullende informatie was gevraagd.

In totaal heeft de CTIVD in 2019 13 klachten in behandeling genomen. Dit heeft in 7 gevallen geleid tot een formele beslissing van de afdeling klachtbehandeling die geanonimiseerd is gepubliceerd op de website van de CTIVD. In 3 gevallen was de behandeling van de klacht op 31 december 2019 nog niet afgerond.

Deels gegronde klachten

Drie van de behandelde klachten zijn gedeeltelijk gegrond beoordeeld, dit betrof één klacht over de AIVD en twee klachten over de MIVD. De klacht over de AIVD ging deels over de vermeende inzet van bijzondere bevoegdheden jegens klager en deels over de wijze waarop de klacht door de minister van BZK was afgehandeld. De CTIVD oordeelde dat voor wat betreft de inzet van bijzondere bevoegdheden de klacht ongegrond was, maar gegrond voor zover de klacht over de klachtafhandeling door de minister ging. Klager had namelijk meermaals geprobeerd een klacht in te dienen bij de minister, maar steeds werd zijn klacht niet als zodanig herkend. De afdeling klachtbehandeling beoordeelde dit als niet behoorlijk.

Eén van de klachten over de MIVD ging over het meermaals opvragen van gegevens over klager bij een andere overheidsinstantie. Dit bleek uit een brief die klager van de andere overheidsinstantie had ontvangen. Klager stelde dat de MIVD ten onrechte meermaals gegevens had opgevraagd. Klager heeft hierop navraag gedaan bij de MIVD. Volgens klager waren de verklaringen die hij van de MIVD kreeg onvoldoende overtuigend en niet eenzijdig. De CTIVD beoordeelde de klacht voor wat betreft het meermaals opvragen van de gegevens ongegrond. Uit het onderzoek van de CTIVD was gebleken dat vanwege een computerfout (bij de andere overheidsinstantie) aan klager was medegedeeld dat de MIVD op meerdere momenten gegevens over hem had opgevraagd door de MIVD, terwijl dit maar in twee gevallen daadwerkelijk had plaatsgevonden. Voor zover de klacht zag op de verklaringen die de MIVD aan klager had gegeven oordeelde de CTIVD dat de klacht gegrond was. De MIVD was er niet in geslaagd een eenduidige verklaring te geven aan klager en had bovendien niet gecontroleerd of er inderdaad onterecht meermaals gegevens over klager waren opgevraagd. De afdeling beoordeelde de klacht daarom als gedeeltelijk gegrond.

De tweede klacht over de MIVD ging over de duur van een veiligheidsonderzoek, de informatievoorziening over de duur van het veiligheidsonderzoek en de manier waarop de MIVD klager op de hoogte nadat de MIVD de klacht van klager in behandeling had genomen. De CTIVD beoordeelde de klacht voor wat betreft het eerste punt gegrond en de laatste twee ongegrond. Daarnaast zag de CTIVD aanleiding de wijze waarop de MIVD de klacht heeft afgehandeld te beoordelen. Naar het oordeel van de CTIVD had de MIVD onterecht de klacht op formele wijze afgehandeld en niet eerst geprobeerd de klacht op informele wijze af te handelen. De CTIVD beoordeelde de klacht op dit punt dan ook gegrond. In het kader van het onderzoek naar deze klacht zijn er gesprekken gevoerd over de werkwijze bij veiligheidsonderzoeken met medewerkers van de afdeling die verantwoordelijk is voor het uitvoeren van veiligheidsonderzoeken. Uit de gevoerde gesprekken bleek dat de wettelijke termijn die voor de behandeling van een veiligheidsonderzoek staat (acht weken) onvoldoende werd gewaarborgd. Verder was het onduidelijk wie op welk moment verantwoordelijk was voor het monitoren van de termijnen en het ondernemen van actie wanneer deze dreigden te worden overschreden. Mede naar aanleiding van die gesprekken heeft de MIVD laten weten dat er een aantal veranderingen in het werkproces van veiligheidsonderzoeken is aangebracht om beter zicht te kunnen houden op de voortgang van de veiligheidsonderzoeken.

Ongegronde klachten

De vier klachten die door de CTIVD als ongegrond zijn beoordeeld zagen elk op vermeend inzet van bijzondere bevoegdheden jegens klagers door de AIVD. Drie van deze klachten zijn door de CTIVD als 'kennelijk ongegrond' beoordeeld. Dit betekent dat uit het klaagschrift al bleek dat de klacht ongegrond was. Met betrekking tot deze drie klachten heeft er door de CTIVD geen onderzoek plaatsgevonden naar de klacht. Wel heeft de CTIVD in twee van de drie klachten ambtshalve de procedure van klachtbehandeling bij de AIVD getoetst. Hierin beoordeelde de CTIVD dat de minister van BZK één van de klachten onterecht als een herhaalde klacht had aangemerkt, terwijl hier slechts deels sprake van was. Bij de andere klacht oordeelde de CTIVD dat de minister van BZK de klacht onterecht niet als klacht, maar als burgermelding had afgehandeld. De vierde klacht is door de CTIVD als ongegrond beoordeeld. Dit betekent dat de CTIVD onderzoek heeft gedaan naar de klacht en op inhoud heeft beoordeeld. In deze klacht was geen sprake van onbehoorlijk handelen door de AIVD.

Informeel afgehandelde klachten

Tot slot heeft de CTIVD drie klachten over de AIVD informeel af kunnen handelen. Twee van deze klachten gingen over de duur van het veiligheidsonderzoek en het uitblijven een de Verklaring van Geen Bezwaar (VGB). De derde klacht ging over het uitblijven van een reactie van de AIVD met betrekking tot een inzageverzoek. Alle drie de klachten zijn door middel van een interventie afgehandeld. Die interventies hielden in dat de AIVD betrokkene (alsnog) op de hoogte stelde van de stand van zaken en waar nodig excuses aanbood voor de vertraging.

Laagdrempeligheid klachtbehandeling

De inzet van bijzondere bevoegdheden door de beide diensten vindt heimelijk plaats. Voor een burger is het in de regel niet bekend of een bevoegdheid tegen hem of haar is of wordt ingezet. Een klager hoeft in de klacht de vermeend onrechtmatige inzet van bijzondere bevoegdheden jegens hem of haar dan ook niet nader te motiveren. De wetgever heeft de mogelijkheid om een klacht in te dienen laagdrempelig gehouden zodat, ook in het geval van heimelijkheid, sprake is van een effectief rechtsmiddel.

Ook in andere opzichten geldt dat aan een klacht weinig formele of materiële eisen worden gesteld en kunnen de diensten c.q. de afdeling klachtbehandeling van de CTIVD slechts op basis van een beperkt aantal gronden de behandeling van een klacht weigeren. Zowel bij de AIVD en de MIVD als bij de CTIVD kan een klacht digitaal (via een website) worden ingediend. Ook in die zin wordt beoogd te voorzien in laagdrempelige klachtbehandeling.

Het opleggen van maatregelen

De afdeling klachtbehandeling geeft voor de betrokken ministers bindende oordelen en kan in dat kader maatregelen opleggen, zoals het stoppen van een lopend onderzoek van de diensten, het beëindigen van de inzet van een bijzondere bevoegdheid of het verwijderen en vernietigen van door de diensten verwerkte gegevens. De afdeling klachtbehandeling kan overgaan tot het opleggen van een dergelijke maatregel wanneer zij bijvoorbeeld heeft geoordeeld dat sprake is van een onrechtmatige inzet van een bijzondere bevoegdheid. In de klachten die door de afdeling klachtbehandeling in 2019 zijn afgehandeld, is dit echter niet aan de orde geweest.

Meldingen van misstanden

In de Wiv 2017 is een procedure opgenomen voor het melden van het vermoeden van een misstand bij een van de diensten of de coördinator van de inlichtingen- en

veiligheidsdiensten. Een dergelijke melding kan worden gedaan bij de afdeling klachtbehandeling van de CTIVD. Een ieder die betrokken is of is geweest bij de uitvoering van de Wiv 2017 of bij de Wet veiligheidsonderzoeken kan een vermoeden van een misstand melden bij de afdeling klachtbehandeling. De melder dient het vermoeden van een misstand eerst te melden bij de betrokken dienst. Als de interne melding niet binnen een redelijke termijn of niet naar behoren is behandeld, kan de melder zich wenden tot de afdeling klachtbehandeling van de CTIVD.

De CTIVD neemt de melding in behandeling als zij van oordeel is dat er sprake is van een melding van een vermoeden van een misstand. Zij onderzoekt vervolgens of het aannemelijk is dat er sprake is van een misstand. De melder en de betrokken minister worden daarbij in de gelegenheid gesteld hun standpunt toe te lichten. Naar aanleiding van haar onderzoek stelt de afdeling klachtbehandeling van de CTIVD een rapport op. Zij deelt haar oordeel mede aan de melder en de minister en kan daarbij aanbevelingen doen aan de minister. De minister laat vervolgens weten hoe deze aan het oordeel gevolg zal geven en binnen welke termijn. Het oordeel van de afdeling klachtbehandeling van de CTIVD en de reactie van de minister daarop worden door laatstgenoemde aan het parlement gezonden. De CTIVD zal een geanonimiseerd rapport van de melding op haar website publiceren.

In 2019 zijn geen vermoedens van een misstand gemeld bij één van beide diensten of bij de CTIVD.

4

Bewaken rechtseenheid

De Toetsingscommissie Inzet Bevoegdheden (TIB) en de CTIVD voeren geregeld overleg om te komen tot een gelijke uitleg van de Wiv 2017. Zij noemen dit '**rechtseenheid overleg**'. Beide instanties hebben ingevolge de wetsgeschiedenis de taak om waar nodig afstemming te zoeken en de rechtseenheid te bewaken. Door rechtseenheid overleg wordt voorkomen dat dezelfde wetsbepaling op een verschillende manier wordt uitgelegd. Dit dient niet alleen de rechtszekerheid van de burger, die daarmee meer inzicht krijgt in de reikwijdte en toepassing van de inzet van bijzondere bevoegdheden door de AIVD en de MIVD. Het geeft ook de beide diensten duidelijkheid over het juridisch kader dat van toepassing is bij de uitvoering van hun taken.

Het rechtseenheid overleg tussen de TIB en de CTIVD heeft zich in 2019 voornamelijk gericht op de concrete toepassing door de AIVD en de MIVD van de door de TIB en de CTIVD gestelde kaders. Het ging hier hoofdzakelijk om de toepassing van artikel 50 Wiv 2017, de bijzondere bevoegdheid geautomatiseerde data-analyse te verrichten op uit OOG-interceptie verkregen metadata. In 2019 hebben de TIB en de CTIVD geen rechtseenheid brieven uitgebracht.

5

Internationale samenwerking

In 2019 heeft de CTIVD buitenlandse toezichthouders ontvangen uit Australië en Duitsland. Zelf bracht zij bezoeken aan toezichthouders in België, Duitsland, Frankrijk, Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk. Ook heeft zij deelgenomen aan verschillende internationale conferenties op het terrein van privacy, inlichtingen en veiligheid en toezicht.

Intelligence Oversight Working Group

In 2015 initieerde de CTIVD een gemeenschappelijk project waarbij toezichthouders van vijf landen (België, Denemarken, Nederland, Noorwegen en Zwitserland) op basis van hun eigen mandaat eenzelfde type onderzoek verrichtten en de uitkomsten en ervaringen daarvan vergeleken. Het project liep tot november 2018 en leidde onder meer tot de publicatie van een [gezamenlijke verklaring](#) waarin nationale wetgevers worden opgeroepen de bestaande wettelijke verplichting van geheimhouding tussen toezichthouders onderling te herzien. De geheimhouding tussen toezichthouders is een belangrijke drempel gebleken voor de effectiviteit van het toezicht op de internationale gegevensuitwisseling tussen inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Er is in dat verband sprake van een risico op een toezichtshiaat (*accountability deficit*). De toezichthouders blijven in de komende jaren intensief met elkaar samenwerken om dit toezichtshiaat te dichten.

In 2019 is ook de Britse toezichthouder op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten toegetreden tot het samenwerkingsverband. Binnen het samenwerkingsverband hebben in 2019 vier bijeenkomsten plaatsgevonden. Deze bijeenkomsten richtten zich op actuele juridische en technische vraagstukken die elk van de toezichthouders raken en het delen van *best practices* in het toezicht. Speerpunt daarin is het verbeteren van de eigen toezichtmethoden. In december 2019 hebben de zes toezichthouders een zogenoemd Charter ondertekend, waarin de samenwerking wordt bestendigd en het samenwerkingsverband de naam [Intelligence Oversight Working Group](#) heeft gekregen. Het secretariaat van het samenwerkingsverband is tot en met 2020 bij de CTIVD belegd.

European Intelligence Oversight Conference

De CTIVD richt zich ook op het versterken van een bredere Europese samenwerking tussen toezichthouders. In december 2018 nam zij deel aan een eerste conferentie tussen Europese toezichthouders op inlichtingen- en veiligheidsdiensten in Parijs. Een vervolg conferentie is door de CTIVD georganiseerd in Den Haag in december 2019.

De European Intelligence Oversight Conference 2019 bracht 18 toezichthouders uit 16 Europese landen bijeen in de Ridderzaal, om te spreken over de mogelijkheden voor het versterken van het toezicht op de internationale samenwerking tussen inlichtingen- en veiligheidsdiensten. De conferentie werd officieel geopend door de minister van Defensie en voor de AIVD. De inhoudelijke bijdragen die tijdens de conferentie zijn gegeven en de discussies die dit teweegbracht, hebben zowel de overeenkomsten als de verschillen tussen toezichthouders meer inzichtelijk gemaakt. Een algemene conclusie die kan worden getrokken is dat de aanwezige toezichthouders de urgentie

van het versterken van het toezicht in internationaal verband onderschrijven. De intentie is uitgesproken om daaraan tenminste binnen de eigen mogelijkheden invulling te geven.

Een mooie uitkomst van de conferentie is dan ook het voornemen meerdere, kleinere samenwerkingsprojecten te starten op onderwerpen die enkele toezichthouders binden en de uitkomsten hiervan met elkaar te delen bij een volgende conferentie. Zo wordt stap voor stap gewerkt aan het versterken van de samenwerking tussen toezichthouders. De conferentie zal in 2020 worden georganiseerd door de Italiaanse toezichthouder, waarna in 2021 de Britse toezichthouder deze rol op zich zal nemen.

De website van de CTIVD zal in de loop van 2020 worden geüpdatet met informatie over de European Intelligence Oversight Conference 2019.

6

Organisatorische ontwikkeling

Samenstelling CTIVD

Het grootste deel van 2019 bestond de CTIVD uit Harm Brouwer (voorzitter), Aad Meijboom (lid), Marylène Koelewijn (lid) en Addie Stehouwer (lid). Per 1 november 2019 nam Nico van Eijk het voorzitterschap van de CTIVD over van Harm Brouwer. Op 1 januari 2020 trad Harm Trip aan als lid van de CTIVD.

De CTIVD is onderverdeeld in twee afdelingen:

Afdeling toezicht

Harm Brouwer
Voorzitter tot
1 november 2019

Aad Meijboom
Lid tot 1 januari 2020

Marylène Koelewijn
Lid

Nico van Eijk
Voorzitter vanaf
1 november 2019

Harm Trip
Lid vanaf 1 januari 2020

Afdeling klachtbehandeling

Addie Stehouwer
Voorzitter

Hermine Wiersinga
Lid

Jan-Louis Burggraaf
Lid tot 1 april 2019

**Anne Mieke
Zwaneveld**
Lid sinds 1 maart 2019

Samenstelling staf

De secretaris van de CTIVD is Jantine Kervel-de Goei.

Eind 2019 is gestart met de werving van een nieuwe secretaris, aangezien Jantine Kervel-de Goei vanaf maart 2020 elders werkzaam zal zijn.

De staf bestaat verder uit negen onderzoekers, een ICT-unit van vier specialisten en twee (deeltijd) secretaresses.

Ontwikkeling staf

In 2019 heeft de CTIVD zich gericht op de verdere ontwikkeling van de ICT-unit. Een verdere uitbreiding is in juli 2019 gerealiseerd met het gelijktijdig in dienst treden van een IT architect en een cyber security specialist. De unit adviseert de CTIVD over de veranderingen die noodzakelijk zijn om effectief toezicht te blijven uitoefenen op de activiteiten van de diensten die in toenemende mate digitaliseren. Ook adviseert en ondersteunt de ICT-unit de onderzoekers, voert technisch onderzoek uit en adviseert de CTIVD op het gebied van technisch complexe vraagstukken. In 2019 heeft de CTIVD ook onderzoekers met operationele ervaring in het werkveld van inlichtingen en veiligheid aangesteld.

Facilitaire ontwikkelingen

De CTIVD valt beheersmatig onder het ministerie van Algemene Zaken. Dit houdt in dat de CTIVD een beroep kan doen op de dienstverlening vanuit het ministerie op het terrein van onder meer financieel beheer, ICT en personeelszaken.

De CTIVD beslist zelf over de besteding van haar financiële middelen. Het budget van de CTIVD bedraagt 2,5 miljoen euro (2019).

Tot slot

De tweede helft van 2019 stond voor de CTIVD mede in het teken van het vertrek van voorzitter Harm Brouwer en commissielid Aad Meijboom. De CTIVD is dankbaar voor hun leiderschap en betrokkenheid in de afgelopen jaren. Ook spreekt de CTIVD graag haar waardering uit voor de inzet, deskundigheid en flexibiliteit van haar medewerkers bij hun werkzaamheden in het afgelopen jaar.

Postbus 85556
2508 CG Den Haag

T 070 315 58 20
E info@ctivd.nl | www.ctivd.nl